

Kiszámított költemények

Orosz István: *Körzövel rajzolt víz*

L'Harmattan Kiadó, 2008

A képzőművészként ismert Orosz Istvának *Körzövel rajzolt víz* című verseskötve sokáig elkerülte a figyelmemet. Alighanem a képek eredendő dominanciája miatt nem figyeltem föl a versekre, a vizuális elemek ugyanis hamarabb hatnak, esetükben a kisebb munkabefektetés gyors élményt eredményez. Egy tárlaton percek alatt végig lehet sétálni, míg az olvasás igencsak időrabló dolog. Amikor a versek a kezembe kerültek, akkor is a képekkel való rokonság érdekelt bennük. Orosz munkái, a rézkarcok, a festmények, az anamorfózisok közt sok olyan van, amelyekben az alkotónak a geometria, a matematika és az optika iránti vonzalma is szerepet kap (néhányuk egyébként a kötetet kísérő illusztrációk közt is feltűnik), kíváncsi voltam, hogy vajon a verseket olvasgatva szintén fölfedezhető-e a természettudományos érdeklődés hatása. Úgy vélem, hogy Orosz képei és versei sok tekintetben hasonlóak, és akár csak a grafikáknak, a szövegeknek is létezik bizonyos matematikai olvasata. A következőkben azt szeretném föltárni, mit vesz észre egy magamfajta „számukac”, ha történetesen versek olvasására adja a fejét. Az is írásra ösztökélt, hogy tudomásom szerint sem méltatás, sem kritika nem foglalkozott korábban Orosz „matekos” írásaival.

A kötet címe mellett az alcímek egy része (*Tükörképek, Párhuzamosok, Lépcsők*) is utal rá, hogy fontos szerepet kapnak a „reáliák”, de ha a verscímeteket soroljuk, akkor is sok természettudományokból átköszönő szóra bukkanunk: *Utókép, Ingerküszöb, R.E.M., Pillangóhatás, Fekete lyuk, Analemma, Tájkép szimmetriával* stb. *N-edik álmod-*

ban n-1-edik, írja egyik versében, másutt meg a *boldog Botanikáról* versel, a *Kondenzcsík* című vers akár illusztráció lehetne a relativitás elméletéhez, a következő sorok pedig Hérakleitosz bölcséletének parafrázisaként íródtak :

*Ide-oda hajtogat egy
könyvoldalt az idő árja,
minden betű átkerül majd
színéről a fonákjára.*

*Epheszoszban délutánra
délelőtt jön, aztán reggel,
s hazatérnek hajnaltájban
a halottak a sereggel.*

Summus címmel olyan tükörszimmetrikus verset is költ Orosz, amelynek mindegy, hogy balról jobbra vagy jobbról balra olvassuk, mindenképp ugyanazt kapjuk. Palindromnak hívják az ilyen verseket, sőt ő maga is régies szóval *Palindrómának* címzi egy másik költeményét. Érdekes megoldással találkozunk az *Útvesztők* című versben, ennek a hosszú írásnak is van szimmetriatengelye, éppen az 50. sorban. Azt, ami a vers mértani közepe előtt jövő időben hangzik el, a vers második fele múlt időben ismétli meg. (Ehhez hasonló *Az idő látképei* című filmvers is a könyv végén.) Híres palindromként tartanak számon egy ismeretlen szerzőtől származó latin mondatot, amely a firenzei keresztelőkápolna padlójára írtak valamikor a korai középkorban. Tudtommal semmi nyelven sincs formahű fordítása, vagyis nem létezik olyan, ahol a tartalom visszaadása mellett a szimmetrikus olvasat is megőrződik. Nehéz is lenne ilyet

elképzelni, természetesen Orosz sem képes erre, egy úgynevezett anagrammával vágja ketté a gordiuszi csomót, vagyis a magyar fordítás betűit újrendezve egy kvázi szimmetrikus sorral egészíti ki a szöveget (*Az ördög verse*). Anagrammákból egyébként egy egész csokorra valótlalálni a kötetben, legtöbbször több soros rímelő és ritmusos munka, hasonlóan az „igazi” versekhez, és csak többszöri olvasás után vesszük észre, hogy az írás közben Orosz azt a maga számára kijelölt nehezítő feladványt is megoldotta, hogy mindegyik sorát azonos betűkből építi fel (*Csillaghullás éjszakája, Köldöknézés, Örök visszatérés I., Ezerkilencszázötvenhat, Csak civilizáltan, Kiszámoló* stb.). Hasonló játékos versek az úgynevezett akrosztichonok, amelyekben a sorok kezdőbetűit összeolvasva kap titkos jelentést a szöveg. A *Körzövel rajzolt vízben* több ilyen is van: *Az Arnolfíni házaspár, A jel, A rinocérosz, A város*.

Érdekes játéka a geometriai formák és az igeidők elegyítésének az *Egy vers*, a kombinatorikus vagy permutációs szerkesztési elv használatára pedig a *Variációk*.

A kötet záróversét (*Kísérlet az idő visszafordítására*) először fordításban láttam, nem kis meglepetésemre egy orosz nyelven megjelenő ausztráliai matematikai folyóirat közölte. Később Orosz internetes oldalán (utisz-utisz.blogspot.hu) megtaláltam más nyelveken is, angolul, németül, spanyolul, törökül, sőt hindiül is. A vers a rímek megkeresése mellett némi fejszámolást is igényel a fordítótól.

Kísérlet az idő visszafordítására

*Pontosan ilyen volt ez a papír éppen
Csak persze üres volt és fehér egészen
Képzeld most el úgy hogy nincs is rajta semmi
Ezt a nyolc sort kéne róla csak levenni
Kirádrozni vagy elfújni lerázni
Le nem írttá tenni és ki se találni
Ezt az ötvennégy szót kétszázhatvan betűt
Hogy visszafordíthasd az eljátszott időt*

Ugyanabban az ausztrál lapban, a *Livejournal*-ban, ahol az iménti verset megtaláltam, bukkantam rá Orosz *Színkeverés* című költeményének orosz fordítására is. Voltaképp azért fogtam tollat, hogy erről írhattak. A vers és a költemény szavakat csak jobb híján használom, hiszen igen csak különbözik a kötet többi írásától is az alábbi szöveg.

*ezüst, bíbor, kobalt, fekete,
cián umbra, ibolya, kadmium,
vörös, azúr, bordó, szeladon,
indigó, barna, olív, cinóber,
viola, sárga, kármin, szíena,
skarlát, ekrü, narancs, rubin,
okker, türkiz, lila, szépia,
fehér, opál, ultramarin, arany*

*fehtür, ultraszé, naszela, etelya,
borán, indker, opli, arbin,
cinium, baltra, üstvö, laok,
ekker, skarigó, cibi, rösez,
umbko, kadmóber, ruany, laál,
naramarin, piancs, kizsár, kervio,
barrü, minbor, gaív, úrkár,
dófek, donszié, olaz, ibona*

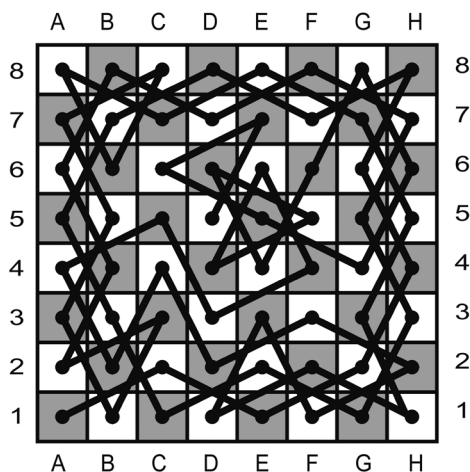
A vers címe tehát *Színkeverés*, és valóban a színek összekeverése történik itt meg, legalábbis abban az értelemben, hogy a különböző színek betűit összekeveri egymással a költő. 32 ismert szín neve szerepel az első strófában, és 32 ismeretlen színé a másodikban. Ha a színkeverés, vagyis az új szín létrehozásának technikáját meg szeretnénk fejteni, érdemes megvizsgálni, hogy mely szín melyikkel keverve jelenik meg a vers második felében. A második versszak első szava a „fehtür”, könnyű felismerni, hogy itt a fehér és a türkiz szavak első feléből alkotott új szót, pontosabban új színt Orosz. Képzletünkben a kékeszöld szín világos árnyalata, pasztelles tónusa, tejesen vagy meszesen sejtelmes képlete jelenik meg. A következő az „ultraszé”. Ha végigbongésszük a „valódi” színeket, akkor rájövünk, hogy csak az ultramarin és a szépia egyesüléséről

lehet szó. Előbbi sok festő kedvenc kékje, a középkori Mária öltözékek tónusától egészen Yves Klein emblematikus színéig, az IKB-ig (International Klein's Blue) terjed a skála, utóbbi pedig a tintahalak vöröses-barna váladékából származó színnév, amelyről a korai fotográfiák hangulatára is asszociálhatunk. A két festék keveredése izgalmas, sőtéten fortyogó mély tónust eredményezne. Az eddig megtalált négy szín az első strófa nyolcadik és hetedik sorában jelent meg, és némi szabályosságot vélhetünk felfedezni abban, ahogyan egymást követik. Ha tovább keressük a szabályt, vagyis a félbevágott és újra összeillesztett színnevek segítségével megkíséreljük megfejteni Orosz színkeverési szisztémájának titkát, akkor a következő eredményre juthatunk. A nyolcsoros versszak mindegyik sorában négy szó van, ezek azonban két részből állnak (ez-üst, bí-bor, ko-balt stb.) vagyis a sorok is nyolc elemre bonthatók. A versszakok így nyolcszor nyolc, vagyis 64 részből állnak, éppen úgy, akár a sakktabla. A sakkozásnál szokásos jelölési rendszert használva, a vízszintes mezőket A-tól H-ig, a függőlegeseket 1-től 8-ig nevezvén el, a következő ábrát kapjuk.

	A	B	C	D	E	F	G	H	
8	ez	üst	bí	bor	ko	balt	fek	ete	8
7	ci	án	umb	ra	ibo	lya	kadm	ium	7
6	vő	rös	az	úr	bor	dó	szela	don	6
5	ind	igó	bar	na	ol	ív	cin	óber	5
4	vio	la	sár	ga	kár	min	szíe	na	4
3	skar	lát	ek	rü	nara	ncs	ru	bin	3
2	ok	ker	tür	kiz	li	la	szé	pia	2
1	feh	ér	op	ál	ultra	marir	ar	any	1
	A	B	C	D	E	F	G	H	

Minthogy a keverési szabály kigondolásánál az volt a szempont, hogy mind a hat-

vannégy részlet szerepet kapjon, de mind csak egyetlen egyszer jelenjék meg, ráadásul eléggé szeszélyes és kellően artisztikus legyen az útvonal, amelynek mentén a színfoltok egymásra lelnek, ezért kézenfekvő volt a 64 mezős sakktabla bejárásának azt a módját választani, ahogy egy L alakzatban lépegető huszárfigura járná be a táblát. Ha pontosan követjük a vers második strófáját, és a következő ábrába berajzoljuk a „színek útját”, akkor nyilvánvaló lesz, hogy „lóugrásban” halad a vers. Orosz István a bal felső négyzetből kiindulva a következő lépéssort használta:

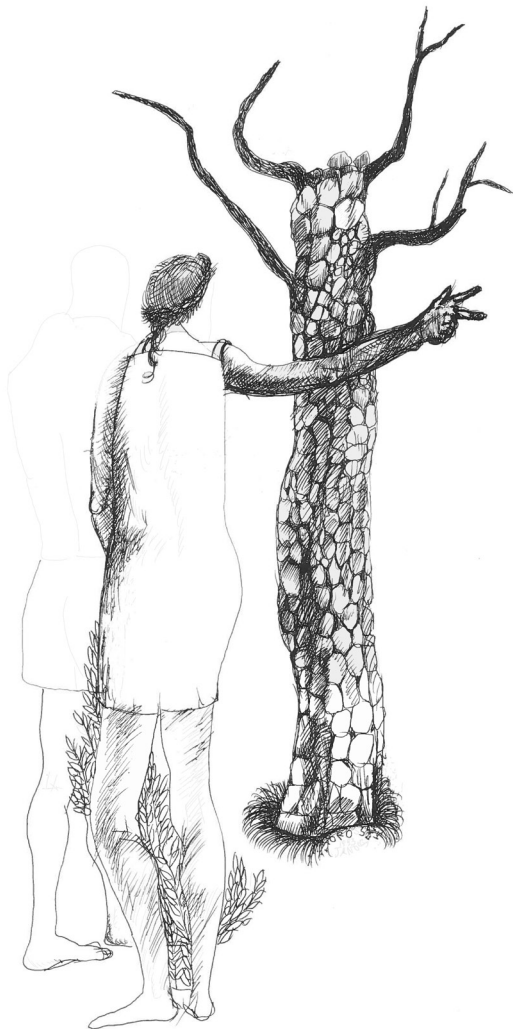
a1 - c2 - e1 - g2 - h4 - g6 - h8 - f7 - d8 - b7 - a5 - b3 - c1 - e2 - g1 - h3 - g5 - h7 - f8 - d7 - b8 - a6 - b4 - a2 - c3 - b1 - a3 - b5 - a7 - c8 - b6 - a8 - c7 - e8 - g7 - h5 - g3 - h1 - f2 - d1 - e3 - f1 - h2 - f3 - d2 - c4 - b2 - a4 - c5 - d3 - f4 - e6 - d4 - f5 - d6 - e4 - f6 - g8 - h6 - g4 - e5 - c6 - e7 - d5.

Nem állhatom meg, hogy egy kritikai megjegyzést ne fűzzek a Színkeveréshez. Az agyafúrt módszert többször is ellenőrizve két „bakit” találtam a versben: a szabályok szerint a hatodik „színek” indker helyett indlátnak kellene lennie, a tizenharmadiknak pedig ekkér helyett ekérnek. Mivel különösebb magyarázatát nem látom,

miféle költői szabadság jegyében kellett megváltoztatni a szabályt az adott helyeken, azt hiszem, sajtóhibákkal állunk szemben. Ezeket a hibákat ugyan nehezebb észrevenni, mint ha egy hexameter döccenne, vagy ritmushiba csúszna az ütemhangsúlyos verselésbe, de mivel épp

a lényegét, magát a szerkesztési szisztémát érintik, mégsem legyinthetünk. Ha eredeti szándékom nem is változott, hogy tudniillik az olvasók figyelmébe ajánljam Orosz István könyvét, azt azért hozzátenném, hogy figyelmes, a rejtett hibákra érzékeny olvasást javaslok.

Rév Júlia

RÉV JÚLIA (1947) riport- és dokumentumfilmek szerkesztője, rendezője.